

ΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ ΣΥΓΚΑΤΟΙΚΟΙ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ (Μάρτιος 2007)

Συγγραφέας: ΝΤΟΡΑ ΓΑΛΑΝΗ

Ο τίτλος της σημερινής μου εισήγησης είναι «Το χθες και το σήμερα συγκατόικοι στο κέντρο της πόλης». Τον χρησιμοποίησα για πρώτη φορά στο Συνέδριο «Για το Δικαίωμα στην Πόλη», που οργανώθηκε από το Πανεπιστήμιο Αθηνών τον Μάιο του 2006.

Χθες, τακτοποιώντας την βιβλιοθήκη μου, άνοιξα τυχαία το βιβλίο της ελληνολάτριδος Ακαδημαϊκού Jacqueline de Romilly «Παιχνίδι φωτός στην Ελλάδα», όπου σε ένα σημείο αναφέρει «... Υπάρχουν ιεροί τόποι πολιτισμού που περιβάλλονται από ένα είδος χρυσής ομίχλης και εκστασιάζεσαι, όταν βρίσκεσαι εκεί. Ο τόπος είναι ωραίος και φωτεινός, αυτό είναι αλήθεια, αλλά κάτι, που δεν έχει καμιά σχέση με αυτή την ομορφιά, του χαρίζει μία λάμψη ακόμα πιο πολύτιμη. Ήμουν εκεί. Όλα είχαν υπάρξει. Το παρελθόν και το παρόν συναντώνται».

Θεωρώντας ότι έχουμε πετύχει σε ένα σημαντικό βαθμό να συναντηθούν αρμονικά το χθες και το σήμερα στο κέντρο της Αθήνας, σας καλώ για έναν περίπατο σ' αυτή την πόλη όπου γεννήθηκα, ζω και εργάζομαι, μεγάλωσαν τα παιδιά μου, «στους δρόμους που γυρνώ, τους ίδιους», όπως γράφει και ο Καβάφης.

Θέλω να μοιραστώ μαζί σας την εμπειρία μου ως υπεύθυνης έργου για την δημιουργία του αρχαιολογικού περιπάτου κάτω από την Ακρόπολη και στη συνέχεια ως Διευθύντριας της ΕΑΧΑ Α.Ε., της εταιρείας που ιδρύθηκε το 1997 (ΦΕΚ 909/Β/15.10.1997) ως πιο ευέλικτος οργανισμός για να αναλάβει την ευθύνη της υλοποίησης του Κοινού Προγράμματος των Υπουργείων ΠΕΧΩΔΕ και Πολιτισμού. Το Πρόγραμμα αυτό αφορά εν κατακλείδι την ανάπλαση του Ιστορικού Κέντρου της πόλης (πλην Εξαρχείων), στο πλαίσιο του ΡΣΑ και του ΓΠΣ Αθήνας, περιλαμβάνει δε 80 περίπου συγκεκριμένα έργα-παρεμβάσεις.

Είναι προφανές ότι δεν μπορώ να είμαι αντικειμενικός κριτής, νομίζω όμως ότι

μου επιτρέπεται να ισχυριστώ ότι το «πιο τέλειο ποίημα του κόσμου σε πέτρα», «το στέμμα της πόλης», η Ακρόπολη, περιβάλλεται πια από έναν επιτυχώς ενοποιημένο ευρύτερο αρχαιολογικό χώρο, όπου το χθες και το σήμερα, το παρελθόν και το παρόν, το παλιό και το καινούργιο, συμβιώνουν σε αρμονία.

Ποιο είναι όμως το χθες και ποιο είναι το σήμερα; Πόσο γρήγορα το σήμερα θα έχει γίνει χθες και πρέπει ήδη να το αντιμετωπίσουμε ως προστατευόμενο παρελθόν; Η έννοια του χθες και του σήμερα, του παλιού και του καινούργιου είναι σχετική. Ο Ηρόδοτος πριν από 2.500 χρόνια γράφει ότι επισκέφθηκε την Αίγυπτο για να δει τα αρχαία, ενώ το 1989 σε μια επίσκεψή μας στην Πετρόπολη στη Βραζιλία μας ζητήθηκε να φορέσουμε παντόφλες για να μην φθαρούν τα αρχαία δάπεδα της εξοχικής αυτοκρατορικής κατοικίας (δάπεδα κατασκευασμένα μόλις προ 200 ετών!!!).

Για την καρδιά της αρχαίας πόλης, το νότιο τμήμα κάτω από τον Ιερό Βράχο, επιτρέψτε μου να δανειστώ τα ίδια τα λόγια των Κλεάνθη και Schaubert, των αρχιτεκτόνων του πρώτου σχεδίου της πόλης των Αθηνών, όπως αυτά διατυπώθηκαν το 1833 : «Κι αν ακόμη η σημερινή κατάσταση (τότε - χθες) στην Ελλάδα δεν επιτρέπει να γίνουν αμέσως οι ανασκαφές, οι επόμενες γενιές (εμείς - σήμερα) θα κατέκριναν τη σημερινή (εκείνους) για έλλειψη προνοητικότητας, αν δεν μεριμνήσουμε γι' αυτό από σήμερα» (το 1833!!!).

Έτσι ευθύς εξ αρχής αντιμετωπίζουμε το χθες και το σήμερα της πόλης, το βλέμμα των γενιών που θα έρθουν, αλλά και την πορεία των γενιών που έφυγαν. Το χθες των Κλεάνθη και Schaubert στηρίχθηκε αναμφισβήτητα στην αίγλη ενός πολύ παλαιότερου χθες της αρχαίας πόλης, αφού όταν η Αθήνα επελέγη ως πρωτεύουσα του νέου ελληνικού κράτους δεν ήταν παρά μια μικρή κωμόπολη 4.000 κατοίκων. Η σημερινή μητρόπολη ξεκίνησε, τότε, ως «Νέα Πόλη» (New Town) με την πολεοδομική έννοια του όρου. Είναι προφανές ότι η χρονική αλληλουχία δεν είναι πάντα αρκετή για να εξετάσει κανείς ένα πολεοδομικό φαινόμενο. Πολλές φορές προκύπτει ανατροπή και αυτή η ανατροπή προκαλεί το ενδιαφέρον.

Μνημεία και σπαράγματα διαφορετικών εποχών υπάρχουν σε όλο το Ιστορικό Κέντρο. Αρχαία, Ρωμαϊκά, Βυζαντινά... Σε πολλά σημεία διαστρωματώσεις ευρημάτων

διαφορετικών εποχών καθιστούν δυσχερή, αν όχι αδύνατη την επιλογή ανάδειξης ενός μόνο επιπέδου, μιας δηλαδή μόνο περιόδου.

Αυτή η δυσκολία -η συνύπαρξη νεοκλασικών σπιτιών δίπλα ή πάνω σε αρχαία, τα αρχαία που ακουμπούν τα λιθόστρωτα του Πικιώνη, οι νέες παρεμβάσεις που αγκαλιάζουν τις διατηρητέες νησίδες του Πικιώνη, οι βυζαντινές εκκλησίες και τα τζαμιά, η ανάδειξη των βιομηχανικών εγκαταστάσεων παράλληλα με το αρχαίο νεκροταφείο στον Κεραμεικό- αποτελεί, κατά την άποψή μου, και τη μαγεία του όλου εγχειρήματος. Την προσπάθεια, όλα αυτά τα μνημεία να συγκατοικήσουν σε ένα παρόν αρμονικό, στο πλαίσιο της πιο σημαντικής πολεοδομικής παρέμβασης μεταπολεμικά στο ιστορικό κέντρο της πόλης, η οποία -σε συνδυασμό με την ευτυχή συγκυρία λειτουργίας του μετρό- ανέτρεψε τα δεδομένα και άλλαξε τη συνολική εικόνα της πόλης στα μάτια Ελλήνων και ξένων.

Βρισκόμαστε στην αρχή του αρχαιολογικού περιπάτου. Πίσω μας αφήνουμε τον αρχαιολογικό χώρο του Ολυμπίου. Το βουητό των οδικών αξόνων Αμαλίας και Συγγρού χάνεται σταδιακά και ξυπνούν οι αισθήσεις. Δεν θα σας κουράσω περιγράφοντας με λεπτομέρεια την περιπέτεια της δημιουργίας του πεζοδρόμου, του συνδετικού ιστού των 6 πιο σημαντικών αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας. Οι πινακίδες της έκθεσης που ίσως είδατε μπαίνοντας μπορούν να σας δώσουν σχετικές πληροφορίες. Θα περιοριστώ να θυμίσω ότι ο πεζόδρομος αυτός συνδέει το Ολυμπείο, την Ακρόπολη, το Λόφο του Φιλοπάππου, την Αρχαία και τη Ρωμαϊκή Αγορά, τον Κεραμεικό. Να θυμίσω ακόμη ότι στην αρχή μας αποδοκίμασαν -δικαίως σε κάποιες περιπτώσεις - και μετά μας εγκωμίασαν. Οι ίδιες εφημερίδες που έγραφαν ότι «κόβεται η πόλη στα δύο» μιλούσαν αργότερα για «το σαλόνι της Ευρώπης», «το καμάρι μας τη Διονυσίου Αρεοπαγίτου» και «την μεγαλύτερη πυκνότητα θετικής ενέργειας στην πόλη».

Επειδή όμως όλοι έχουμε την τάση να ξεχνάμε γρήγορα, αναρωτιέμαι αν θυμόμαστε ότι, μέχρι το 2000, 50.000 οχήματα ημερησίως διέσχιζαν το σημαντικό αυτό κυκλοφοριακό άξονα και ότι υπήρχε διπλή σειρά παρκαρισμένων τουριστικών λεωφορείων, με αναμμένες μάλιστα μηχανές για να διατηρηθεί δροσερή η ατμόσφαιρα για τους επισκέπτες της Ακρόπολης. Από ξένους ειδικούς επιστήμονες έχω συχνά εισπράξει την παρατήρηση: «Δεν φαίνεται το πριν. Δεν έχετε σωστή σήμανση και ενημέρωση. Δεν καταλαβαίνει κανείς από τι γλιτώσατε!!!».

Ίσως το μεγαλύτερο κομπλιμέντο για την ομάδα μελέτης του πεζοδρόμου να είναι αυτό που μου έγραψε ως εγκωμιαστικό σχόλιο ένας Γάλλος καθηγητής αρχιτεκτονικής «αυτές οι παρεμβάσεις είναι σαν να ήταν πάντα εκεί». Πράγματι, το λιτό αρχιτεκτονικό: λεξιλόγιο αναδεικνύει το αττικό τοπίο και ξαναβάζει αβίαστα και φυσικά τα παρακείμενα μνημεία στην καθημερινή ζωή των περιπατητών. Παράλληλα μονοπάτια δίπλα στο βασικό πεζόδρομο σε φέρνουν πιο κοντά στις αρχαιότητες. Πετρώματα ελληνικά, όπου αυτό ήταν εφικτό, φυτά της αρχαίας χλωρίδας, μεράκι στις μικρές πλατείες που δημιουργήθηκαν (όπως στην είσοδο προς το διονυσιακό θέατρο), προσοχή και ευαισθησία στις οπτικές φυγές και στις θέες, στις χαράξεις με τα ίχνη των αρχαίων οδών.

Η βιωματική εμπειρία έχει πείσει τους Αθηναίους ότι δεν πρόκειται για απλή πεζοδρόμηση, αλλά για τη δημιουργία ενός υπερτοπικού πόλου αναψυχής. Ενός τόπου όπου έχουν αποτυπωθεί περίπου 5.000 χρόνια ζωής με εύγλωττους και διαφορετικούς τρόπους. Και το σήμερα γίνεται χθες και τα δύο μαζί ένα διαφορετικό αύριο. Ένα ανοικτό μουσείο. Όπως γράφει ο Άρης Κωνσταντινίδης «Έξω από τα κλειστά μουσεία έχουμε αυτά τα υπαίθρια, τα ανοικτά, κάτω από το φωτεινό ουρανό της Ελλάδας. Γιατί τι άλλο είναι όλοι οι αρχαιολογικοί τόποι στη χώρα μας, τι άλλο είναι πέρα από υπαίθρια μουσεία; Τόποι όπου η τέχνη μιας περασμένης εποχής δεν ξεριζώθηκε ούτε και φυλακίστηκε, αλλά αποκαλύφθηκε για να συζητήσει μια νέα φορά μαζί μας. Μουσεία όπου ο ελεύθερος περιπατητής-παρατηρητής αντικρίζει και εξετάζει και μελετά τους ναούς, τα γλυπτά και τόσα άλλα ευρήματα μέσα στο περιβάλλον που είχε προδιαγράψει τη γένεσή τους».

Το ανοικτό αυτό μουσείο, ο δημόσιος χώρος του κέντρου της πόλης, πρέπει και μπορεί να εξελίσσεται. Να ενσωματώνει άλλες περιοχές ή να αναδεικνύει νέα ενδιαφέροντα στοιχεία, να αναζητεί καινούργιες χρήσεις και προοπτικές, μένοντας όμως άρρηκτα συνδεδεμένο με την καθημερινή ζωή των κατοίκων και των επισκεπτών. Πρέπει επίσης να αντιμετωπίσει τα τεράστια προβλήματα συντήρησης και διαχείρισης που αντιμετωπίζουν όλοι οι ανοικτοί δημόσιοι χώροι. Δεν είναι αρκετό το ότι δημιουργήθηκε αυτός ο μοναδικός ενοποιημένος αρχαιολογικός χώρος. Πρέπει να εξασφαλιστεί σε βάθος χρόνου η αξιοπρεπής συντήρησή του.

Ποιος θα ελέγξει τη μη χρήση αυτών των πολύτιμων πεζοδρόμων από οχήματα; Ποιος θα περιορίσει (χωρίς να απαγορεύσει εντελώς) τη χρήση των

τραπεζοκαθισμάτων; Ποιος θα εισπράξει χρήματα για τη χρήση των πεζοδρόμων (γιατί όχι;), αλλά και θα τα αποδώσει στη συντήρησή τους; Ποιος θα καταφέρει να περιορίσει την «υπερκατανάλωσή τους», που κινδυνεύει να τους απαξιώσει, να τους «κάψει»; Γιατί επιτρέψαμε (και με τίνος την άδεια;) τζίπ να κυκλοφορούν για τις ανάγκες σήριαλ μπροστά στο Ηρώδειο, πάνω στους ακριβοπληρωμένους κυβόλιθους και πάνω στα αρχαία; Γιατί είμαι βεβαία πως μόνο οι αρχαιολόγοι ανάμεσά μας γνωρίζουν ότι η Διονυσίου Αρεοπαγίτου – Αποστόλου Παύλου είναι κηρυγμένος αρχαιολογικός χώρος. Είναι ο δρόμος ο ίδιος αρχαιολογικός χώρος, δεν εφάπτεται απλώς στα μνημεία.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να διευκρινίσω ότι το συνολικό πρόγραμμα της Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας περιλαμβάνει κυρίως έργα μη σχετιζόμενα άμεσα με τους αρχαιολογικούς χώρους. «Ενοποίηση» είναι η δημιουργία ενός ενιαίου δικτύου, το οποίο θα περιλαμβάνει ως προεξάρχοντα στοιχεία τα μνημεία και τους αρχαιολογικούς χώρους, θα ενσωματώνει όμως παράλληλα χώρους πρασίνου, ελεύθερους και κοινόχρηστους χώρους, χώρους πολιτιστικών δραστηριοτήτων και αναψυχής καθώς και κοινωφελείς εγκαταστάσεις. Το υλοποιηθέν έργο περιλαμβάνει αναπλάσεις-διαμορφώσεις οδών, αναπλάσεις κεντρικών πλατειών, ανακαινίσεις όψεων κτηρίων, καθαιρέσεις διαφημιστικών πινακίδων κ.ά. Δεν περιορίζεται δηλαδή στους αρχαιολογικούς χώρους αλλά αφορά το ευρύτερο Ιστορικό Κέντρο.

Ο αρχαιολογικός περίπατος όμως είναι αναμφισβήτητα η σπονδυλική στήλη του ενοποιημένου αρχαιολογικού χώρου και σ' αυτόν συνεχίζουμε τη βόλτα μας. Μια πορεία με διαδρομές και στάσεις, ένα κομπολόι μήκους περίπου 3 χλμ. Αρχαία ίχνη οδών και σύγχρονα αστικά μέτωπα. Βήματα που σε οδηγούν σε άλλους αιώνες. Μνήμες. Αθηναίοι κάθε ηλικίας που πίνουν τον καφέ τους κοιτάζοντας τον Παρθενώνα. Σχολεία και ομάδες τουριστών. Παρέες, ζευγαράκια αλλά και μοναχικοί περιπατητές.

Η Διονυσίου Αρεοπαγίτου συναντά την Αποστόλου Παύλου και αυτή την Ερμού, στο τμήμα της δίπλα στο αρχαίο νεκροταφείο. Ένας μικρός λόφος –που ήταν και χθες εκεί– αποτελεί τη σημερινή έκπληξη και προσφέρει ένα πλάτωμα θέασης προς τον Κεραμεικό αλλά και τον Λυκαβηττό. Και ενώ δίπλα σου περνούν τα βαγόνια του ΗΣΑΠ μπορείς να γυρίσεις προς την άλλη κατεύθυνση για να θυμηθείς (μόλις χθες) 10 στρέμματα παραπήγματα που έχουν δώσει τη θέση τους σ' έναν ιδιαίτερα σημαντικό

χώρο αστικού πρασίνου, μια νέα πλατεία, την Πλατεία Κεραμεικού (στο χώρο της πρώην Κορεάτικης Αγοράς). Χθες είναι το αρχαίο νεκροταφείο, χθες όμως είναι και η διάνοιξη της γραμμής του τρένου Κηφισιά-Πειραιά, ο βιομηχανικός χώρος του Γκαζιού, ακόμη και το κτήριο του Μουσείου Κεραμεικού.

Το σήμερα είναι οι χιλιάδες επισκέπτες των παράπλευρων πολιτιστικών εκδηλώσεων των Ολυμπιακών του 2004 ή μάλλον και αυτοί ανήκουν ήδη στο χθες. Το αύριο με τρομάζει, αν αύριο είναι τα ανεξέλεγκτα τραπεζοκαθίσματα, η αλόγιστη χρήση, μη προβλεπόμενη στον αρχικό σχεδιασμό (βλ. σειρά εκθέσεων ακόμη και πολιτιστικών εκδηλώσεων, όταν φθάνουν στην υπερβολή) ή τα παράνομα σταθμευμένα αυτοκίνητα πάνω στα μαρμάρινα δάπεδα -το πιο φθηνό οικόπεδο κατά την άποψη των παρκαδόρων της νύχτας.

Ίσως απάντηση στην αγωνία μου αυτή είναι τα λόγια του Υπουργού Πολιτισμού André Malraux το 1959 στην Αθήνα: «η κουλτούρα/ καλλιέργεια δεν κληρονομείται, κατακτιέται». Και σ' αυτήν την κατεύθυνση της εκπαιδευτικής διαδικασίας μένουν πολλά να γίνουν.

Το στοίχημα για όσους ασχολούνται με την πόλη μας, είτε απλά γιατί την αγαπούν είτε επαγγελματικά γιατί είναι αρχιτέκτονες-αρχαιολόγοι-πολεοδόμοι-ξεναγοί-κοινωνιολόγοι-δημόσιοι λειτουργοί κ.λπ., είναι να γίνει σε όλους αντιληπτό ότι η ανακάλυψη και η προστασία της (και αυτή αφορά και το χθες και το σήμερα και το αύριο) είναι μια αέναη αμφίδρομη διαδικασία που απαιτεί πολύ μεράκι και κόπο. Δίπλα στα αιώνια μνημεία, την προσωρινότητα του δικού μας περάσματος καλούμεθα να διαχειριστούμε επιτυχώς, για να υπάρχει ελπίδα -όπως θα έλεγε και ο Αντώνης Σαμαράκης- για τα παιδιά μας και τα παιδιά των παιδιών μας.

Το κείμενο αποτελεί εισήγηση στο 25ο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Ξεναγών «Η Πολεοδομική Εξέλιξη της Αθήνας. Ανιχνεύοντας το αθέατο» που έγινε στις 20-23 Φεβρουαρίου 2007 στην Αθήνα.